

UDK 821.163.4:398(497.16 Boka Kotorska)

Stručni rad

Milorad NIKČEVIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

mnikcevi@ffos.hr

VANDA BABIĆ, *KULTURALNO PAMĆENJE – OGLEDI O HRVATSKOJ KULTURI I KNJIŽEVNOSTI BOKE*, HNVCG, TIVAT, 2016.

Riječ je o vrijednom književnistorijskom djelu koje preko novih književnih teorija donosi nove saznanje i saznanja, ali i temeljne postavke za daljnji rad i studiju bokokotorske književnosti upravo aparatom kulturalnog pamćenja.

Ključne riječi: *Boka Kotorska, usmena književnost, bokokotorska književnost, kulturalno pamćenje*

S profecoricom Vandom Babić sreo sam se veoma davno, još dok je bila pod naučnim kišobranom kolege profesora dr Nikice Kolumbića, specijaliste starije hrvatske književnosti. Nakon njegove rane smrti, tada mlada asistentica Vanda Babić sve se više veže uz moju znanstvenu osobnost, pa sam je rano uključio u moj višedecenijski projekt „Kulture u doticaju: stoljetni hrvatski i crnogorski književno-kulturni indetiteti“ u okviru kojeg je Vanda objavila veći broj svojih studija. Bio sam joj naklonjen, najčešće recenzent na desetine njezinih radova vezanih za Boku, pomagao joj na promicanje u naučna zvanja docenta i vanrednog profesora na Sveučilišti u Zadru. U njoj sam gledao mladu, talentovanu i perspektivnu profesoricu usmene i bokokotorske književnosti, zavičajnicu Bokeljku, pa nas je taj areal Crne Gore zblizavao nekim unutarnjim nitima i naučnom snagom. I drugo: ja sam u sebi nosio uvijek imperativ da trebam maksimalno pomoći mladim ljudima. Dakle, išao sam Vandu u susret, kao i svim drugim mladim kolegama, da stiču magisterije i doktorate i da se promiču u naučno-nastavna zvanja, da izrastaju u prave naučne personalnosti, kakva je uostalom danas Vanda Babić! Nije naodmet napomenuti da me je i njezin vedri mediteranski duh spajao i plijenio kad sam se god sreo s njom i njezinim životno-misaonim partnerom Ivanom koji se takođe bavi književnim i istorijskim starinama Hrvatske i nešto manje Boke Kotorske.

Godine 2011. profesorica Vanda Babić, tada vanredna profesorica, ponudila mi je rukopis svoje opsežne buduće knjige koju je metaforično nazvala

stihom „Divne, plave, moje vale“. A ti „divni, plavi vali“ svojim arealom i topografijom bili su takođe vezani za duhovni prostor Boke Kotorske, kolijevke civilizacijskog kruga nekoliko isprepletenih nacionalnih literatura i kultura: crnogorske, hrvatske, venecijanske i nekih drugih konfesija iz prošlosti. Bio sam joj recenzent te knjige i srdačno je preporučio za štampanje.

I evo za mene ugodnog iznenađenja: Vanda nam donese na svijet drugu knjigu *Kulturalno pamćenje – ogledi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke* koja je izašla u Tivtu, u nakladništvu *Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore*, koji je ovih dana organizovao i promociju. Knjiga je estetski i tehnički lijepa s naslovnim slikama renomiranog akademskoga slikara crnogorskog porijekla Dimitrija Popovića. Ona ima 334 stranice i univerzitetskog je formata. Kompoziciono je čine dvije cjeline „VRH PISANJA“ (Kulturalno pamćenje i (p)ogledi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke), te „PLAČNIM GLASOM SVIH VAS MOLJU“ (Ili nešto malo više o pasionskoj baštini Boke). Dakle, Vanda prikazuje dva smjera interesa istraživanja koja se ujedinjuju u specifičnom okviru kulturnomemorijskog, književnopovijesnog i književnoteorijskog pogleda kojim se daje novi uvid u razumijevanju bokokotorske hrvatske književnosti i kulture u Boki kroz stoljeća.

U uvodnom dijelu „Umjesto predgovora“, Vanda Babić ističe svoju povezanost s rodnim krajem Bokom, pa piše:

„U tom smjeru ide svaki moj književni i znanstveni doprinos, posebno stoga što na neki način pripadam crnogorskoj dijaspori i hrvatskom autohtonom puku u Boki. Te dvije činjenice odredile su moj odnos prema matičnoj domovini Hrvatskoj, rodnoj Boki i Crnoj Gori. Možda se on najbolje zrcali u mojoj vezanosti za rad Dimitrija Popovića još iz mojih studentskih dana kada sam obilazila njegove izložbe, ne sluteći da će jednog dana njegovi radovi krasiti naslovnicu moje knjige“.

Istina, naslovnica ove knjige simbolično povezuje ovu knjigu ističući njezinu tematiku i sadržaj.

Potom je u *Smjerokazima* objasnila svako poglavlje oba dijela svoje knjige:

„Svaka od ovdje obrađenih tema bit će dio buduće studije koja će iscrtaťi novu i drugačiju književnu povijest Boke i kao takva neće se ničim ogriješiti o tradicionalno nacionalni diskurs i njezino mjesto unutar hrvatske književnosti i kulture, kao i sveukupne književne i kulturne baštine Crne Gore“.

Autorica je posredstvom teorije kulturnomemorijske povijesti književnosti, a na temeljima teorije kulturalnog pamćenja ponudila novi pogled na proučavanje hrvatske književnosti i kulture u Boki Kotorskoj koja se očituje u poglavljima *Interliterarnost, kulturalno pamćenje i književni identitet na primjerima književnosti Boke i Neke posebnosti hrvatske usmene književnosti*

u *Boki kotorskoj*. Primjeri kulturalnog pamćenja su analizirani u okvirima obreda Bokeljske mornarice i tzv. Peraških ceremonijala i ovaj dio otkriva nove načine i spoznaje tehnikama koje donosi ovakav pristup proučavanja kultura.

U oba poglavlja autorica utvrđuje spoznaju da je „bokokotorska kulturna i književna baština rasadište interliterarnosti i interkulturalnost“ unutar koje se može proučavati pisce vezane za različite kulturne tradicije. Autorica navodi kako kontekst proučavanja tih pisaca, u okvirima književnopovijesnog i kulturalnopoetičnog, pripada „mediteranskom arealu, hrvatskoj književnoj baštini, kao i književnosti Crne Gore“. Posebno obrađuje uključenost bokokotorskih književnika u do sada objavljene povijesti hrvatske književnosti, kao i istoriji crnogorske književnosti. Autorica ističe:

„Možda je najsustavnije uključena u trotomnom izdanju Instituta za crnogorski jezik i književnost, prvoj cjelovitoj monografiji crnogorske književnosti do 1918. (Kilibarda 2012; Rotković 2012; Nikčević 2012). No, temelj proučavanja bokokotorske književnosti i kulture te njezina uključivanja u obje povijesti nacionalne književnosti jesu istraživanja S. Vulovića i P. Butorca, a sedamdesetih godina 20. stoljeća iscrpno čine to Miloš Milošević i Gracija Brajković svojim nadaleko čuvenim antologijama. Miloša Miloševića i u ovim pionirskim pokušajima možemo nazvati pretečom u proučavanju bokokotorske književne baštine kao ideje o kulturalnom pamćenju i uspostavljanju kulturalnomemorijske povijesti književnosti gdje se traga isključivo za specifično lokalnim značajkama, za lokalnom književnom poviješću u njezinoj partikularnosti, na karakterističan način, mikropovijesti koja otkrivajući autohtonu drugost i različitost u ukupnosti općih književno-kulturalnih okvira distingvira prepoznatljive literarne identitete“.

Slijedom istih spoznaja autorica proučava navedene komponente u komedijama Marina Držića te uočava višeznačnost likova Bokelja, u poglavlju te istražuje dvije književne zbirke Vicka Zmajevića, te u poglavljima te istražuje kulturnopovijesni i književnopovijesni kontekst i ulogu Boke Kotske u preporodnim časopisima *Danica ilirska*, *Zora dalmatinska* i *Vijenac*. Poglavljem *Čovjek na palubi Boke* autorica prikazuje čin kulturalnog i književnopovijesnog pamćenja kroz djelovanje admirala Bokeljske mornarice Miloša Miloševića. Prvom polovicom knjige je na taj način napravljen presjek proučavanja pojedinih književnopovijesnih tema koje su problematizirane kroz „povećalo“ teorije kulturalnog pamćenja, a na tragu interdisciplinarnih smjernica. Tako ode čitaoci mogu steći uvid u osobitosti hrvatske usmene književnosti u Boki, kao i uvid u reprezentaciju Bokelja u književnim djelima hrvatske renesansne književnosti, te uvid u putopisnu, preporodnu, i kulturnomemorijsku strukturu doživljajnosti i ošućanja Boke Kotske u časopisima

kulturnog i književnog karaktera kao i njezinu neodvojivost, isprepletenost i cjelinom s književnim i kulturnim korpusom Crne Gore.

Posebno je zanimljiv dio *Boka kotorska u Danici Ilirskoj i Zori dalmatinskoj* i *Što o Boki piše Vijenac?* U prvom dijelu autorica zaključuje:

„...u ovom radu analizira se način na koji je Boka kotorska prikazana u Danici ilirskoj i Zori dalmatinskoj. Tekstovi se isključivo odnose na Boku kotorsku i Crnu Goru. Istražujući godinu po godinu izdanja istih, otkriven je raznolik i opsežan korpus tekstova od zahvala, putopisa, izvješća do pjesama i zagonetki... Tekstovi objavljeni u Danici ilirskoj dotiču se iz različite perspektive bokokotorskih toponima i promatrani u cjelini, nadopunjavaju se dajući širu sliku života i suživota u Boki i Dalmaciji kojoj je Boka pripadala. Istom pridonose i tekstovi u Zori dalmatinskoj koji osim što su raznolikiji žanrovski i tematski, daju mozaičan prikaz, govoreći o istim motivima (najčešće junaštvo i borba), s različitih aspekata i kroz različite književne ili neknjiževne oblike. Tematika su djelatnosti Bokelja, povijesne epizode, aktivnosti iz kulturnog života i kulturni i književni djelatnici. Važno je da se iz navedene građe može iščitati vrijeme i okolnosti te događanja koja su obilježila kulturnu povijest Boke 19. stoljeća.

U analiziranim tekstovima zrcali se, kako jedinstvo bokokotorskog prostora s ostatkom Dalmacije u političkoj, kulturnoj, književnoj i umjetničkoj tradiciji, tako i živa komunikacija s prostorom Crne Gore koji je često puta bio vruća crta spajanja i razdvajanja, poglavito kada je o ovom stoljeću riječ. Obradeni tekstovi svjedočanstva su načina života u vremenu u kojem su nastala, kao i izvor političkih i kulturnih saznanja. Iz današnje perspektive bitni su povijesni izvori, ali i slika koja se iz njih daje iščitati. Stavljena u vremenski okvir poprilično burnog 19. stoljeća, u okviru teorije kulturalnog pamćenja, zasigurno će pridonijeti novom mozaiku i novoj književnoj povijesti i povijesti književnosti obaju naroda“.

Unutar drugih putopisa i tekstova u *Vijencu* obrađuje i Vulovićevu studiju pa kaže:

„Dakle, Vulovićevu političku studiju treba čitati sa znanjem Pavlinovićevih postavka programa Hrvatska misao, koji se temeljio na pristupu da je Hrvat jednako katolik. Katolicizam je smatrao jednim od temeljnih, karakterističnih obilježja hrvatske nacije (Cetnarowicz 2006: 170). Sve ovo je Pavlinovićev odgovor na napredak srpske nacionalne državne ideje koja se kod dalmatinskih Srba širila od 1866. iz dvaju glavnih političkih središta, Vojvodine i Kneževine Srbije, te je smatrao nužnim promjenu orijentacije narodnog pokreta (Cetnarowitz 2006: 254). Samo iz konteksta toga vremena možemo Vuloviću opipati puls, ali i Erdeljanoviću i Nakićenoviću izmjeriti korak. Kada bismo proces stvaranja nacionalnog identiteta promatrali kroz

okno kulturalnog pamćenja, sigurno bi nam donijelo jasnije iscrtavanje slike Boke u tim vremenima“.

Nakon opisa putopisa Kukuljevića, Milčetića, Despota te brojnih drugih priloga zaključuje:

„Nakon iščitanih i analiziranih tekstova u Vijencu, vidljivo je da je Boka kotorska zrcali duhovno svojstvo i zajedništvo Dalmacije, te hrvatsku kulturnu i književnu tradiciju gdje je hrvatski narodni preporod sa svojim središnjim dijelom, ilirizmom, povezao i objedinio hrvatski nacionalni korpus no, svakako, iz svih zapisa nedvojbeno Boka je u tim vremenima srasla s prostorom kojemu danas i politički pripada, Crnom Gorom i ta povezanost, na ovaj ili onaj način, vidljiva je posebno u putopisima, ali i u manjim crticama poput pozdrava Dobra Ti sreća! koji je Trnskome bio jednako domaći i u Boki, i u Crnoj Gori, a danas je jednako živ, kako u Hrvata Boke, tako i u cijeloj Crnoj Gori. On je upravo kristalni primjer modela kulturalnog pamćenja novog načina iščitavanja književne povijesti Boke koji bi zasigurno obogatio kako hrvatsku književnu i kulturnu baštinu, tako i književnost i kulturu Crne Gore“.

Vicko Zmajević je nesumnjivo posebno značajna osobnost koja je ostavila traga u kulturnom životu Zadra i Boke. U poglavlju o njegovim književnim ostvarenjima autorica nam analizira njegova dva književna djela, zbirku propovijedi i zbirku pjesama kojima on ulazi u bokokotorski književni krug.

Prvi dio knjige završava prilogom o Milošu Miloševiću. Autorica na poseban način piše o čovjeku kojega smatra posebno zaslužnim u proučavanjima kulture i književnosti Boke pa završava:

„Ovaj je članak imao za cilj dati osnovne smjernice proučavanja Miloševićeva djela kroz teoriju kulturalnog pamćenja s napomenom da u njegovim radovima možemo pronaći naznake, put, pokušaj promatranja književne povijesti Boke okularom kulturalne mnemotehnike tj. pohranjivanja, reaktiviranja i posredovanja smisla. Funkcija je takve mnemotehnike u jamčenju kontinuiteta, odnosno identiteta koji se, logično, uspostavlja preko pamćenja i sjećanja. Svoje duhovne itinerere Milošević je oplemenio putovanjima kroz vrijeme Boke koje je suptilno prelamao kroz kristalnu prizmu svojih spoznaja, nadahnuća, tradicije (Čulić 2001: 117) i to ne samo u vrlo istančanoj poeziji, već u ozbiljnim znanstvenim radovima raznih interdisciplinarnih područja koja Boku prikazuju najčešće „iznutra“ upravo na putu onoga što bi kulturalno pamćenje trebalo donijeti književnoj povijesti Boke“.

Drugi dio knjige se bavi religijskim književnoumjetničkim fenomenom pasionske baštine koja se proučava, analizira i uspoređuje u pjesmaricama pasionskog karaktera. To poglavlje zove se *Plaćnim glaslu svih vas molju* i u svom sadržaju ima pet potpoglavlja koja se bave pojedinačnim pjesmaricama te nose naslove: *Smjernice i putokazi, Od Plača Osorsko – hvarske pjesmarice*

(1533.) do Balovićeve Plača (1733.): usporedna analiza tekstova, Pregled pasionske baštine Boke kotorske, Pjesmarica Marka Balovića u usporedbi s drugim bokokotorskim pjesmaricama, Pjesmarica Marka Balovića iz 1733. godine (transkripcija). Na kraju tih potpoglavlja nalazi se iznimno koristan Rječnik manje poznatih riječi Balovićeve pjesmarice.

Drugi dio knjige značajan je stoga što analizira važna djela bokokotorske književne baštine koja orbitira oko religijskih tema plača Marijinog i muke Isusove. Ovaj dio knjige donosi zanimljive oglede o bokeljskoj pasionskoj baštini i donosi nove spoznaje koje bi mogle biti zanimljive široj bokeljskoj, ali i crnogorskoj čitalačkoj publici. Dio ovog poglavlja objavljen je u dosadašnjim znanstvenim radovima, ali novina u ovoj knjizi jest cijeli transkribirani Balovićev rukopisni zbornik¹ koji je uspoređen i nadopunjen s ostalim bokokotorskim rukopisnim zbornicima do kojih se moglo doći.

Proučavajući djela pasionske baštine autorica posredstvom kulturalnog pamćenja donosi nove spoznaje i reprezentacije o starijoj hrvatskoj i starijoj crnogorskoj književnosti Boke. Zaključci razmatranja, kako iznosi autorica, mogu izazvati „polemike u odnosu na to komu pripada pasionska baština Boke i koliko je ona hrvatska, a koliko ne. No, osim vrlo preciznih znanstvenih metoda kojima se ona smješta u hrvatsku književnu baštinu, sasvim sigurno ona pripada književnosti Crne Gore i samo takvim pristupom uspjjet ćemo sačuvati okružje u kojemu naša zajednička materijalna i nematerijalna baština jest stup uzajamnom poštivanju i slobodi“.

Kao što je već bilo vidljivo u samom uvodnom dijelu knjige, potom u poglavlju *Čovjek na palubi Boke*, tako je vidljivo i u ovom dijelu knjige kako autorica detaljnim proučavanjem bokeljskih pasionskih tekstova piše posvetu, ne samo književnoumjetničkim tekstovima i kulturi društva, nego i akademiku Nikici Kolumbiću i prof. dr Milošu Miloševiću, kao i akad. Radoslavu Rotkoviću, znanstvenicima koji su svojim djelovanjem ostavili duboki trag kako u radu autorice tako i u svojim sredinama.

Nakon poglavlja kulturnomemorijskog i književnopovijesnog istraživanja, na kraju knjige nalazi se poglavlje *Iz recenzije*, dio ocjene koju je napisao prof. dr Sanjin Kodrić, dok su dijelovi iz ostalih recenzija aplicirane na zadnjoj korici. Ovdje je važno napomenuti da su recenzenti ove knjige akademik Milorad Nikčević, prof. dr sc. Josip Lisac i prof. dr Sanjin Kodrić.

Knjigu zaključuje bogato *Kazalo imena* i *Bilješka o autorici*. Treba reći da iza svakog naslova u oba poglavlja daje se recentna bogata i savremena literatura.

¹ Balovićev rukopisni zbornik se i danas čuva u HAZU u Zagrebu.

Zaključimo, riječ je o vrijednom književnistorijskom djelu koje preko novih književnih teorija donosi nove saznanje i saznanja, ali i temeljne postavke za daljnji rad i studiju bokokotorske književnosti upravo aparatom kulturalnog pamćenja. „Bokokotorska kulturna i književna baština rasadište je interliterarnosti i interkulturalnosti gdje nalazimo pisce i djela izvorno vezane za različite književne i kulturalne tradicije. Ova knjiga je nesumnjiv doprinos kroatistici i montenegristici kao most satkan od finih niti poveznica koje metodom kulturalnog pamćenja otvaraju nove mogućnosti promatranja kako hrvatske tako i crnogorske književnosti i kulture, pri tom ne umanjujući jedna drugu, već upravo suprotno ispreplićući ih u svojim sličnostima, ali i posebnostima koje predstavljaju duhovno i kulturološko bogatstvo oba naroda: crnogorskog i hrvatskog“ – napisao je u recenziji akademik Milorad Nikčević“.

Milorad NIKČEVIĆ

VANDA BABIĆ, *KULTURALNO PAMĆENJE – OGLEDI O HRVATSKOJ KULTURI I KNJIŽEVNOSTI BOKE*, HNVCG, TIVAT, 2016

The author of this paper reviews the book entitled *Kulturalno pamćenje – ogledi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke* (Cultural Memory – Studies of Croatian Culture and Literature of Boka), a valuable literary-historian work which utilizes new literary theories to bring new knowledge and findings, as well as the fundamental settings for further work and study of Boka literature through the use of a cultural memory tool.

Key words: *Boka Kotorska, oral literature, literature of Boka Kotorska, cultural memory*